

Територија на согласност помеѓу научната и православната педагогија во однос на духовното образование

Духовното образование, во последно време, активно се проучува како во православната, така и во научната педагогија. Фактот што истражувањата за духовното образование во православната литература и православната христијанска педагогија се претставени во поинаква форма и изложени на специфичен јазик, не дава основа за оспорување на тоа знаење во педагошката наука. Православната христијанска педагогија не е само искуство на практична организација на образованието, туку и теоретско, концептуално образложение на тоа искуство врз основа на синтезата на богословските, филозофските и емпириските знаења претставени со јазикот на симболите и метафорите. Православно-педагошкото знаење е претставено со различен степен на комплетност во класичните дела на Зенковски, Илин, Пирогов и Ушински. Во денешно време, на проблемот на православното христијанско образование (вклучувајќи го и духовното образование како негова најважна компонента) сериозно внимание се посветува во делата на Маслов, Радович, Сурова, Шестун и др.

Од друга страна, пак, научната педагогија во себе вклучува различни, понекогаш и спротивставени концепции, теории и парадигми. Целиот спектар на моментално постоечките теории и концепции се поделени во три водечки образовни парадигми. Тие парадигми, главно, се разликуваат во разбирањето на целите на образованието и соодветно на тоа, различни се и целите на истражување во сферата на образованието. Од тоа зависи изборот на истражувачки инструменти кои се користат за решавање на истражуваниот проблем, методолошкиот пристап, техниките на истражување, методите на обработка на податоците и презентација на резултатите од истражувањето. Во педагошката дејност, парадигмата го определува изборот на педагошки средства, карактерот на интеракција помеѓу педагогот и ученикот и многу повеќе.

Традиционалната парадигма се карактеризира со тоа што целите на образованието се ставаат во интерес на општеството и (или) државата и ги гледа првенствено во формирањето на квалитети кај човекот кои се нужни за општеството или државата. Интеракцијата во таквата парадигма има еднонасочен карактер и претставува дејствување од страна на педагогот. Формирањето на зададените квалитети се разделени на одделни области (интелектуални, морални, физички, работни и т.н.), а поучувањето – на одделни операции. Во педагошкото истражување преовладуваат „точни“, „природни“ методи што овозможува да се добие сигурно знаење за условите во кои се случува развојот на човекот, но не овозможува да се разберат внатрешните процеси на човековиот саморазвој со доволен степен на компетентност.

Во хуманистичката парадигма образовните цели се ставаат во „служба на човекот“. Затоа, како цел во образованието се поставува самореализацијата на човекот, откривањето на неговите природни инстинкти, при што се земаат предвид неговите интереси и способности. Се верува дека изворот на развој се наоѓа во самиот човек. Со ваквиот пристап, човекот е всушност признат како суштество само на себе доволно.

Акцентот се става на човекот, а не на неговата врска со светот кој го опкружува и со другите луѓе. Резултатите од истражувањето на проблемите на самопознание, самоактуализација, самоопределување, самореализација, направени во рамките на хуманистичката парадигма имаат големо значење за „хуманизацијата“, како и за интеракцијата помеѓу педагогот и учениците. Во хуманистичката парадигма, како и во традиционалната, се користат и други методи на истражување, врз основа на непосредното познавање на педагошките појави и процеси.

Во денешно време, како замена за хуманистичката парадигма, доаѓа хуманитарната парадигма. Во центарот на хуманитарната парадигма е човекот во целост и сите негови врски и односи со светото кој го опкружува. Главна карактеристика на хуманитарниот карактер на позицијата на педагогот е дијалогската. Како цел на хуманитарната парадигма се истакнува развојот на „квалитетите на човекот“; развојот на човековата сушност и нејзината поврзаност со светот, вредностите, културата, како и односите со другите луѓе.

Паралелно, православната педагогија е претставена со една парадигма. Меѓу концептуалните термини претставени во делата на претставниците на православната христијанска педагогија не постојат фундаментални разлики – тие се присутни само во неколку прашања од методолошки карактер. Целиот спектар, пак, на световните педагошки концепции во образовниот систем, во споредба со православната христијанска педагогија, ги обединува една општа карактеристика – отсуство на религиозната компонента во образованието. Имено, таа компонента се јавува во ова истражување како критериум за разликување на православната и научната педагогија, без оглед на парадигматичните разлики во рамките на втората.

Оттука се појавува **проблемот**:

Дали постои територија на согласност помеѓу научната и православната педагогија во однос на духовното образование?

Се поставува следнава **хипотеза**:

Помеѓу научната и православната педагогија постои територија на согласност во сферата на духовното образование.

Основен елемент на духовното образование како во православната, така и во научната педагошка литература, е поимот „духовност“. При дефинирањето на овој поим постојат многу противречности, кои ги дефинираат принципиелните разлики во пристапот за разбирање на поимот „духовност“, а како последица на тоа се јавува практичната организација на духовното образование. Треба да се има предвид дека „во основата на различните педагошки насоки, како по правило, е присутен стремежот да се пронајде изворот на духовно-моралниот развој кај човекот“.¹ Тоа е точно, дури и во случаи каде развојот на духовната сфера не претставува посебна воспитно-образовна задача.

Современите истражувачи со право истакнуваат дека „поимот ‚духовност‘, и покрај неговата употребливост и распространетост не припаѓа на разработените филозофски и педагошки категории. Широката смисла на значењето понекогаш доведува до целосно

---

¹ Шестун Е. *Православная педагогика*. Исторические психолого-педагогические очерки, Самара, 1998, 167.

неприфаќање на неговата употреба, заменувајќи го со поимите: „интелигенција“, „морал“, „субјективност“ итн. Движејќи се од периферијата на човечкото суштество кон длабочините, кон неговото метафизичко јадро и инсистирајќи на неопходноста од поимот „духовност“, дури и самите религиозни мислителите доброволно ја прифаќаат таквата замена на поимот, затоа што за останатите тоа е само метафора“.² Ова значи дека поимите „духовност“ и „духовно образование“ не се секогаш присутни во истражувањата од областа на научната педагогија. Меѓутоа, практично во сите тие истражувања, неизбежно на еден или друг начин се обработува некој аспект на духовноста и формирањето на духовната сфера кај човекот.

Световното разбирање на духовноста и духовното образование почнува да се оформува истовремено со почетокот на процесот на секуларизација на образованието. Процесот на секуларизација започнал во областа на педагошките идеи и завршил со воспоставување на соодветни идеи во образовните институции, воспитно-образовниот систем и технологија. Се чини како соодветно да се изложи краток историски преглед на методолошките одредби кои овозможуваат да се разјасни како е разбрана духовноста во современата научна педагошка теорија и зошто секуларното разбирање на духовното образование се разликува од православно-религиозното.

Историски гледано, при процесот на секуларизација на образованието, широко се распространиле идеите на педагозите хуманисти во епохата на ренесансата. Педагозите хуманисти ги поставиле во центарот на педагошкиот систем интересите за развој на личноста на ученикот и на тој начин ја замениле теоцентричната образовна парадигма со антропоцентричната (хуманистичката). Од тоа време е присутна одредбата со која се наведува дека главна цел на образованието е развојот на ученикот со цел да се обезбеди негова самореализација, заедно со идејата за самодоволност на индивидуата, која станала аксиома на научната педагогија. Во една или друга модификација, оваа идеја е присутна во многу современи хуманистички концепти.

За педагозите, епохата на ренесансата се карактеризира со отфрлање на идеите за хиерархија во образованието. Наместо нив, се става акцент на идејата за хармоничен развој на личноста, која ги има своите почетоци во древната Атина, а потоа станала исклучително популарна во западната мисла, но присутна е и на европско тло. Доколку идејата за хиерархија во областа на образованието значела дека приоритет е формирањето на духовната сфера кај човекот, развојот на неговата позитивна „светла“ духовност, која треба да проникне во неговата психичка (душа) и физичка (тело) сфера, тогаш идејата за хармоничен развој на личноста, всушност, ја негирала главната улога на духовното образование каде што цел е развојот на психофизичкото искуство³ и изедначување на правата на нејзините различни аспекти (интелектуален, морален, естетски и физички развој).

Понатамошниот развој на антропоцентричните идеи, изградени во епохата на просветителството, се случува кога тие се оформиле во теорија на педоцентризмот. Идеите на педоцентризмот, согласно кои ученикот се јавува во центарот на образовниот

---

² Дорошенко И. *Духовно-нравственое воспитание в теории и истории отечественной педагогики* / С. И. Дорошенко // *Православная педагогика: традиции и современность: Сб. лекций и докладов.* – Владимир, 2000, 95.

³ Според Зеньковский В. *Основы христианской философии*, М.: Канон, 1997.

систем, присутни се и подоцна во една или друга форма во различните педагошки концепти (Дјуи, Монтесори и др.). Врз теоријата на педоцентризмот е заснован и современиот образовен концепт кој постои во рамките на хуманистичката парадигма.

Во својата крајна форма, педоцентризмот нашол израз и во различните концепти на слободното образование кои се базираат на ставот дека природата на ученикот првично е добра и во неа отсуствува „мрачен“ почеток. Последното се воведува од надвор, од социјалната средина која го опкружува ученикот. При тоа, под „природа“ се подразбира тоа од кое е составена човечката сушност, аналогно на духовноста од позиција на деизмот, како извор и механизам на човековиот развој. Деизмот гледа на Бог како на главна причина за појавата на светот, но развојот на светот и човекот смета дека се случуваат независно од Бога. Врз основа на овие филозофско-методолошки ставови, изворот на развојот на човекот - тоа што во христијанството се означува со терминот „духовност“, се наоѓа во самиот човек.

Ставовите за „добар“, „прекрасен“, „позитивен карактер“ на човековата природа се спротивни на православниот поглед за антиномичен карактер на духовноста. Покрај тоа, апсолутизацијата на човековата природа довела до фактот дека при процесот на разбирање на човекот и светот, приоритет му се дава на човековиот разум за сметка на другите, вбројувајќи ги тука и ирационалните, начини на разбирање на реалноста. Таквиот начин на разбирање придонел за стеснување на претставата за духовниот свет на човекот.

Претставници на теоријата за слободно образование и основачи на сопствен педагошки систем во нејзини рамки се Толстој и Вентцел. Тие го технологижиле процесот на слободно образование врз основа на идејата за добрата природа на човекот во почетокот на неговиот живот и отсуство на „мрачната“ страна во неговиот духовен свет, како и за надворешната природа на злото кое владее со човекот благодарение на неправилното образование и воспитание. При тоа, карактеристично за двајцата педагози е тоа што придаваат големо внимание на духовниот развој на човекот. Затоа, во основата на технологијата на слободното образование лежи стремежот за заштита на ученикот од лошите влијанија на надворешната средина. Како резултат на тоа треба да се очекува развој на најдобрите човечки квалитети.

На таков начин, сите механизми на слободното образование се насочени кон борбата со злото кое произлегува од надворешната средина („соблазнување“, „искушение“ – согласно со православната терминологија) и не обезбедува успех против злото внатре во човекот („помислите“ и „страстите“). По тој повод, претставниците на православната педагогија забележуваат дека „напорите на заложниците за слободното образование во врска со проблемот на надворешното зло сведочат за недостатокот на внимание кон злото кое е вкоренето во срцето на човекот и непризнавање на присуството на темната духовност во човекот, со што за жал, волно или неволно ѝ се прави услуга на оваа мрачна духовност“.⁴

Оттука може да се определат следните методолошки идеи, кои лежат во основата на современите разлики помеѓу православната и научната педагогија кога станува збор за духовното образование.

- Идеја за антропоцентризам (во научната педагогија се пројавува како педоцентризам). Согласно со оваа идеја, цел на образованието е да се развијат

---

⁴ Дорошенко И., цит. дело, 2000, 97.

природните склоности кај ученикот, неговата самореализација, а изворот на развој се наоѓа во самиот човек. Со таквиот став, човекот се признава како индивидуа која е самодоволна на себе.

- Одредување на хиерархиската структура кај човекот, приоритет на неговиот духовен развој. „Еднакви права“ на сите аспекти од животот на ученикот. Како последица на антропоцентричните погледи се јавува апсолутизација на психофизичкиот живот која се одразува во теорија на хармоничен развој на личноста.

- Позиција на позитивен карактер на човековата сушност и надворешен карактер на злото, спротивно на двојната антиномична природа на човековата духовност според православното разбирање.

Треба да се нагласи дека кога станува збор за противречностите кои се јавуваат помеѓу научната и православната педагогија во врска со духовното образование, претставниците на православната педагогија (Дорошенко, Шестун и др.), ја имаат предвид традиционалната педагошка парадигма или хуманистичката парадигма. Втората е критикувана од нивна страна за апсолутизација на човекот, прекумерно централизирање на неговата себедоволност, а првата, пак, за игнорирање на духовната природа на човекот. Во традиционалната педагошка парадигма на човекот се гледа од аспект на неговите социјални квалитети, па оттука практично е невозможно да се конструира теорија на моралното образование.

Авторите и поддржувачите на хуманистичкиот концепт на широко го употребуваат терминот „духовност“, како и термините кои произлегуваат од него, и покрај тоа што човековата природа ја разбираат на две нивоа: „душа – тело“. „Иако го признаваат постоењето на психичкиот свет на човекот и неговите длабочини, сè уште нема смисла да се зборува за духовноста, доколку не постои духот кој е носител, творец и основа на духовноста“.⁵ Ограниченоста во разбирањето на човекот се јавува како важна причина за различните концепти на духовното образование, кои се присутни и разработени во рамките на хуманистичката образовна парадигма. Доколку не станува збор за духовната сфера на човекот, тогаш останува нејасно зашто се прават напори од страна на педагозите за организација на духовното образование. Затоа целите на духовното образование се заменуваат со целите на моралната совршеност и културното просветување, кои пак, не се доволно ефикасни за решавање на проблемот на бездуховноста кај помладите генерации.

Другите концепти на образованието се обично надвор од вниманието на претставниците на православната педагогија кои го разработуваат проблемот на духовното образование. Како резултат на таквиот пристап кон разбирање на секуларниот концепт на духовното образование, значително е стеснета основата за соработка помеѓу православната и научната педагогија во сферата на духовното образование. Исто така и разликите во методолошкиот степен ја чинат практично невозможна соработката во областа на образовната дејност. Многу автори кои се занимаваат со проблемите на православната педагогија го признаваат фактот дека научната педагогија, во различни фази од нејзиниот развој, на еден или друг начин се занимавала со проблемот на духовното образование. Така, Дорошенко забележува дека теоријата и праксата на

---

⁵ Дорошенко И., цит. дело, 2000, 95.

слободното образование се „проткаени со грижата за духовната сфера и се одликуваат со суптилноста и длабочина на теориската и технолошката разработка на ова прашање“.⁶

Во последниве години, во научната педагогија јасно се согледува недостатокот од истражувања на образованието од аспект на новата образовна парадигма – хуманитарната, во чија основа лежи проблемот на духовното битие на човекот.

Колесникова, истражувајќи го професионалниот развој на наставникот, зборува за развој на професионалните хуманистички позиции од аспект на хуманитарноста. Целта на хуманитарноста е развој на „човековите квалитети“, односно духовноста. „Процесот на хуманитаризација на педагошката свест и поведение е поврзана со усвојување на идејата за морално-смисловна еднаквост на луѓето за време на нивното образование. Притоа, еднаквоста се подразбира во контекст на можностите и правата на секого, независно од возраста и интелектот, да може да се образува, односно свесно да работи за создавање на „образот во себе“.⁷

Филозофска основа на повеќето педагошки концепти, разработени во рамките на хуманитарната парадигма е егзистенцијализмот. Разбирањето на духовното образование, првенствено како егзистенцијален проблем што се одразува и изразува во концептуалната рамка на хуманитарната парадигма, создава можност за соработка со православната педагогија на методолошко ниво. Така и Власова, детално го проучила проблемот на егзистенцијалните вредности како интенции на духовното образование.

Психолошките основи на хуманитарната образовна парадигма ги застапуваат егзистенцијалните психолози. Во делата на Братусја, Знаков, Зинченко, Леонтев и Слободчиков човекот се разбира од аспект на битието и од гледна точка на неговите духовни квалитети. Една од главните одредби на егзистенцијалната психологија е тоа дека духовниот живот на човекот се состои од бесконечен спектар на неговите врски и односи со другите луѓе, како и напори за осознавање на своето место и улога во Универзумот – во човековиот свет и пошироко. Во овој случај, Братусја и Слободчиков имаат слични ставови со религиозните погледи за природата на човекот како духовно битие.

Во хуманитарната парадигма поимот образование непосредно се поврзува со духовноста како човечки квалитет, како „вистинско човечко во човекот“. Според Колесникова, „образованието може да биде дефинирано како работа за заштита и репродукција на човечките квалитети во системот на социјално-педагошка интеракција“.⁸

Со цел да се изгради кохерентна теорија на духовното образование особено е важно разбирањето на образованието како вредносно-смисловен дијалог помеѓу наставникот и ученикот (Барышников), односно вредносно-смисловен дијалог на човекот со човек и на човекот со светот (Лузина).

За хуманитарниот пристап, карактеристично по проблемот на образованието е тоа што на човекот гледа како на интегрално суштество и го проучува не само во однос на неговата психофизичка организација или живеење во конкретното општество, но пред сè, од гледна точка на неговата духовна состојба, која е концентрирана во поимот „битие“.

---

⁶ Дорошенко И., цит. дело, 2000, 96.

⁷ Колесникова И. *Идеја духовного ученичества педагога в системе воспитания для работы с человеком*, Теоретико-методологические проблемы современного воспитания: Сб науч. тр. / уредници: Сергеева Н., Борытко Н.. – Волгоград: Перемена, 2004, 31-32.

⁸ Исто, 27.

Овие погледи на хуманитарниот пристап се соодветни на разбирањето на образованието како „начин на живеење“.⁹ Затоа хуманитарната педагогија често е нарекувана битијна (онтолошка) педагогија или педагогија на духовноста. Во тој случај, содржината на воспитанието не се состои во некаква информација, туку во различни способности на битието (радост, восхит, взаемна помош, благодарност, избор, тага, криза, надеж, очајание, инспирација, труд, љубов, совест, срам и т.н.), реализирани во ситуација на педагошка интеракција и облечени во соодветна форма. Од позиција на хуманитарната парадигма, образованието се определува како помош на ученикот во неговиот развој, особено во пронаоѓањето на смислата на сопствениот живот. Така разбраното образование открива широки можности за соработка со православната педагогија во сферата на духовната надобразба.

Во наше време, за православната педагогија исто така е карактеристично признанието на суверенитетот на личноста на ученикот, врз основа на идејата дека духовниот развој на човекот зависи од Божјата волја, но не од волјата на некој друг човек. Духовното образование се разбира како помош на човекот во неговиот духовен раст и во формирањето на неговата вредносно-смисловна сфера; тоа е засновано врз разбирањето на човекот како единство на неговите телесни, душевни и духовни својства, кои имаат водечка улога во духовната сфера. Особено важно е да се препознае следново: претстава за нераскинливата врска помеѓу духовното образование, културата и моралот; разбирање на моралноста како ориентација во духовниот развој на човекот; признавање на слободниот и одговорен избор како неопходен услов за ефективност во духовното образование.

Посочените одредби не противречат на разбирањето на духовното образование во научната хуманитарна педагогија. Имено, во рамките на хуманитарната образовна парадигма се ускладуваат условите за интеграција на научно-педагошкото и религиозно-филозофското знаење, што е предуслов за откривање на суштинските карактеристики на духовното образование. Леонтјев, говорејќи за психотерапијата, забележува: „Постојат пристапи кои се занимаваат со пониските и поблиски до природата телесни механизми на душата, додека други се занимаваат со повисоките механизми на душата“.¹⁰ Вториот дел од овој заклучок може да се однесува на хуманитарната педагогија. Затоа, хуманитарниот пристап може да се разгледува во контекст на концептуалните позиции на православната и научната педагогија.

Во врска со фактот дека во хуманитарната парадигма образованието се разгледува на онтолошко ниво, активно се реконструира педагошкиот речник. Еден од најјасните знаци за негова длабока фундаментална промена е вклучувањето на категоријата „духовност“ и поимите кои произлегуваат од неа - адекватно на тоа и формирањето на дефиниции кои соодветно ја определуваат нивната содржина. Таквото барање се базира на две главни причини: обид во рамки на традиционалната насока да се даде јасна, недвосмислена дефиниција за категоријата „духовност“ и обид во рамките на интерпретативниот приод, чиј основач е Макс Вебер, да се поврзе духовноста со општиот контекст на образованието.

---

⁹ Борытко Н. *Пространство воспитания: образ бытия*. Волгоград: Перемена, 2000, 225.

¹⁰ Леонтъев Д. *Жизнетворчество как практика расширения жизненного мира*. Всероссийская научно-практическая конференция по экзистенциальной психологии, уредници: Леонтъев Д., Мазур Е., Сосланд А., Смысл, 2001, 100-109.

Во рамките на хуманитарната парадигма, категоријата „духовност“ се разгледува преку нејзината поврзаност со другите концепти. Притоа, истражувачите сметаат дека примарна задача е да се разграничат поимите „духовност“ и „душевност“. Според Лузина, „духовноста е вредносна содржина на сознанието, а душевноста е вредносна содржина на искуството (доживувањето)“. Опишувајќи ја духовноста, Лузина забележува дека таа може да се разгледува како принцип на самоизградување, односно како избор на подоброто во себе врз основа на највисоките морални вредности.¹¹

Сепак, ова не значи дека претставниците на интерпретативниот приод не се обиделе малку поразлично да ја дефинираат духовноста од традиционалниот приод. Лузина ја предложила следнава дефиниција: „Духовноста е морална ориентација на волјата и разумот, како способност на човекот самостојно да управува со животот, со цел да постигне независност од надворешните и внатрешните услови; како и способност активно да влијае на тие услови со помош на моралните вредности и идеали“. ¹² Оваа дефиниција е од интерес не само поради нејзината концептуална, симболичка корелација со важните приоди во образованието, но и поради фактот дека ги содржи во себе најважниот закон на духовното образование – закон на независност на духовниот живот на човекот од биолошките и социјалните фактори; како и фактот дека е одраз на ситуацијата создадена од страна на современата методологија на образованието со концептите „духовност“ и „морал“.

Никитина, нагласила: „Духовноста е тоа што ја интегрира личноста“. ¹³ Со ваквата дефиниција може да се раководи доколку се сфати личноста онака како што е разбрана во православието. Притоа, истражувачите имплицитно (а понекогаш и отворено) го признаваат фактот дека духовноста содржи нешто повеќе, кое не се вклопува во традиционалниот педагошки концепт и не може да биде разбрано до крај, а со тоа и дефинирано. Така, Григорев забележал: „Натприродната духовност, која е очигледна за религиозното сознание, и во секуларниот ум може да се задржи“. ¹⁴

Делата на Власова се блиски до религиозно-православното поимање на духовноста. Таа го признава ограниченото разбирање на духовноста во традиционалната научна педагогија во споредба со религиската педагогија и открива заедничка основа помеѓу нив во егзистенцијалната сфера.

Во хуманитарната педагошка парадигма активно е разработена доктрината за субјективноста. Од гледна точка на Боритко „субјект е човек кој активно делува, кој има интеракција со средината и размена на влијанија: не само прифаќање на вредностите од средината, но и утврдување на своите погледи во средината – своите вредности“. ¹⁵ Субјективитетот на индивидуата првенствено се открива преку вредносната интеракција со животната средина. Присуството на вредносна индиферентност на човекот во однос кон светот, произлегува од важноста на различните страни - аспекти на светот и човекот за неговиот живот. Најважна карактеристика на субјектот за педагогијата е неговата

¹¹ Лузина Л. *Теория воспитания: философско-антропологический подход*. Псков, 2000, 18, 35.

¹² Лузина Л, цит. дело, 2000, 18.

¹³ Летняя научная школа „Развитие основных идей современного воспитания в контексте модернизации образования“ (28-30 июня 2004 года, п. Велегож Тульской области) / уредници: Григорьев Д., Селиванова Н., Соколова Е., Тверь: ООО «ИПФ «Виарт», 2005, 30.

¹⁴ исто, 35

¹⁵ Боритко Н, цит. дело, 2000.

способност за самопромена во однесувањето, делувањето и комуницирањето, како и свесното саморегулирање на тие процеси. При таквото гледиште човекот е субјект во сопствениот живот; имено, благодарение на таквото својство како што е субјектноста се обезбедува формирањето на „човековите квалитети“. Поимот духовност го вовел Боритко при опишувањето на етичката позиција на човекот, која што е поврзана со поимот субјективност. Значи, поимот „субјективност“ може да се разгледува аналогно на поимот „духовност“ и поврзано со духовното образование.

Применетите одредби и методи на херменевтиката, феноменолошкиот приод, религиозните гледишта и идеите на егзистенцијализмот во контекст на хуманитарната парадигма придонеле да се идентификуваат и определат **суштинските карактеристики на духовното образование**. Овие карактеристики, пак, ги интегрираат концептуалните позиции на православната и научната педагогија. Тие се јавуваат и како основа за определување на инваријантните цели на ориентација во духовното образование.

Суштинските карактеристики на духовното образование, пред сè, се засноваат на разбирањето на духовноста. Од нив најважни се следниве:

- Духовноста е својствена за сите луѓе без исклучок. Таа е еден вид на „јдро“, вистинска човечка сушност, својствена на човекот од раѓање. Во секој човек духовноста содржи еден вид на можности и задачи кои човекот ги реализира (или не ги реализира) во текот на својот живот. Оваа карактеристика на духовноста е идентификувана благодарение на формирањето на усогласените ставови во учењето на егзистенцијализмот за сушноста и постоењето, православно-богословското учење за образот и Божјото подобие, како и научно-педагошките идеи за структурно-содржинските и динамичките карактеристики на системот. Притоа, поимите „сушност“, „образ Божји“ и „структурно-содржински карактеристики“ ја карактеризираат духовноста како реалност (статична страна), а поимите „постоење“, „Божјо подобие“ и „динамички карактеристики на системот“ – како зададеност и можност (динамична страна).

Според Штуркова, „способноста да се биде субјект е потенцијална. За да се актуализира, неопходна е помошта од страна на педагогот за разбирање на надворешниот свет и светот во човекот“.¹⁶ Колесникова смета дека „духовноста е присутна во секого од нас, како универзална способност, задача, талант кој е потребно да го развиеме во текот на животот. Потребата и способноста за духовен развој потенцијално секој ја поседува независно од неговиот однос и став кон светот“.¹⁷

Оттука, духовноста може да се дефинира како статичко и динамичко својство на човекот, кое истовремено обезбедува стабилност на животната позиција и можност за нејзин развој. Таквото сфаќање на духовноста е карактеристично како за православната, така и за научната педагогија; *го разбира духовното образование како феномен кој го определува формирањето на динамичните и стабилни квалитети на човекот и вклучува создавање на услови за формирање на духовноста кај човекот.*

- Духовност – тоа е она што ја поврзува индивидуата со наиндивидуалното – социокултурното, трансцедентното, го прави човечкото битие да биде „битие во светот“, „битие во културата“, „живот во Бога“. Во православната педагогија, духовната состојба на

¹⁶ Штуркова Н. *Воспитание: новый взгляд с позиции культуры*, 1997, 385.

¹⁷ Колесникова И. цит. дело, 2004, 30.

човекот се разгледува како врска со трансценденталниот свет кој оди подалеку од индивидуалното човеково постоење. Затоа, аспектот на духовноста зазема сериозно внимание во религиската филозофија,¹⁸ како и во современата егзистенцијална психологија.¹⁹

Врската на индивидуалната духовност со сферата на трансценденталното и апсолутното, како и непроменливиот карактер на трансценденталното се јавуваат како многу важни во филозофијата на егзистенцијализмот. Многу современи концепти на духовното образование се засноваат на одредбите на егзистенцијализмот за врската на индивидуалното човечко битие со сферата на трансценденталното. Со особена јасност ваквите одредби може да се согледаат во делата на филозофите кои се религиозно насочени (Бердяев Н., Бубер М. и др.), каде што станува збор за индивидуалната егзистенција како форма на манифестирање на „духовно-ирационалниот принцип“ (Бердяев Н.) и за дијалогската врска помеѓу нив. Важно е да се разбере дека духовното образование е изразено кај егзистенцијалистичките филозофи и авторите блиски до нивните филозофско-теолошки погледи со идејата дека трансценденталното не може да биде за човекот само надворешен објект. Тоа е секогаш присутно во длабочините на човечката егзистенција и го создава културно-историскиот свет. За да се спознае трансценденталното (безусловното како што го нарекува Типлих П.), се означува со зборот „Бог“, „битие“ или некои други зборови кои се однесуваат на „длабочината на битието“ на човекот и создадениот свет на културата“.²⁰

На таков начин, духовното образование не може да претставува затворен систем; тоа е поврзано со наиндивидуалната сфера, со трансценденталното, кое гарантира зачувување и изразување на „човековите квалитети“, односно на духовноста. Колесникова забележува дека „во поглед на духовноста, поддржувачите на различните гледишта се обединуваат, можеби затоа што изворот на духовноста е надвор од индивидуалното човечко постоење“.²¹ Таквото гледиште дека духовноста е во корелација со трансценденталниот свет е блиско на православното разбирање на духовноста.

Вака определено духовното образование овозможува надминување на изолираноста на човекот во самиот себеси, земајќи ги предвид во исто време и неговите духовни потреби, особено потребата за разбирање на смислата на животот и креативната самореализација. Благодарение на поврзаноста на индивидуалното со наиндивидуалното се обезбедува можноста за динамика на духовното образование.

- Според секуларното поимање, трансценденталниот свет првенствено е свет на вредности кои постојат објективно, независно од човекот. Меѓу нив се издвојува посебна група на апсолутни (непроменливи, вечни) вредности, кон кои практично сите истражувачи на духовноста и духовното образование ја приклучуваат тријадата: вистина - добро - убавина. Таквото разбирање на вредностите е карактеристично и за православната педагогија, каде што Бог се разбира како апсолутна вредност. Секој човек им дава на вредностите своја сопствена смисла.

---

¹⁸ Види кај Бердяев Н., Соловьев В. и др.

¹⁹ Види кај Братусь Б., Леонтьев Д., Слободчиков В. и др.

²⁰ Типлих П. *Теологија култури*, Юристъ, 1995.

²¹ Колесникова И, цит. дело, 2004, 29.

Во современата научна педагогија, образованието се разбира како „запознавање на човекот со смислата, а не само со знаењата“.²² Анализата на различните концепти на образованието нè води кон заклучокот дека духовното образование во нив, како по правило, е поврзано со образувањето на смислата, продолжение на смислата и творење на смислата. Зборот „смисла“, пак се определува како „содржина, значење на нешто кое што се разбира на интелектуално ниво“, „разумна основа за нешто.“²³ Човекот не ја креира смислата, туку ја пронаоѓа помеѓу вредностите на животот и културата. Сепак, начинот на кој ги доживува човекот овие вредности го определува доменот на нивната смисла.

Франкл тврди дека за надминување на човековите нарушувања во развојот не е потребно само „исцеление на душата“, туку неопходно е изминување на личниот пат кој е поврзан со психолошките својства. Тој личен пат Франкл го поврзал со трагањето по смислата на животот; со формирањето на сопствен поглед кон животот. Според неговото мислење, „да се биде човек значи да се посветиш на смислата која треба да се имплементира и на вредностите кои треба да се реализираат.“²⁴ Според Швајцер, пак, „единствениот начин да му се даде некаква смисла на своето битие е да се воздигне неговиот природен однос кон светот на духовно ниво.“²⁵

Креирањето на смислата е значајно за духовниот развој на човекот и благодарение на неа, човекот се вклучува во „реалноста на битието“²⁶ и е во состојба целосно да го реализира својот битиен (онтолошки) потенцијал. Во контекст на православното сфаќање на светот, тоа значи откривање на патот за лично спасение на човекот, а во контекст на секуларниот поглед на светот – можност за постоење и плодотворна дејност во друга реалност во споредба со психофизичката и социјалната, а тоа е духовната реалност. Затоа, *една од важните карактеристики на духовното образование е неговиот вредносно-смисловен карактер.*

- Во контекст на секуларниот светоглед, акцентот се става на врската помеѓу духовноста и културата. Духовноста се разбира како „повик да се оди надвор од границите и присоединување кон поширокиот човечки, културен и битиен контекст.“²⁷ Во хуманитарната педагошка парадигма, образованието се разгледува не само како онтолошки феномен, туку и како социокултурен феномен.²⁸ Способноста за изразување, зачувување и творење во областа на културата е специфично човечко својство кое несомнено може да се однесува на духовната сфера. Како резултат на тоа и *духовното образование може да постои во културата* по пат на вклучување на ученикот во културата која е карактеристична за општеството во кое живее. Културата зазема едно од централните места во духовното образование и во рамките на православната педагогија.

- Духовност – тоа е она што ги обединува луѓето, „човековите квалитети“, „човечкото во човекот“, она што овозможува целосно да се манифестира неговата индивидуалност. За ова сведочат различните форми на духовното искуство, патиштата на

---

²² Сериков В. *Образование и личност*. Теория и практика проектирования образовательных систем, 1999, 9.

²³ исто, 12

²⁴ Франкл В. *Человек в поисках смысла*, Прогресс, 1990, 126.

²⁵ Швейцер А. *Благоговение перед жизнью*, Реальность и субъект, Т. 5, 2001, 4.

²⁶ Леонтьев Д. *цит. дело*, 2001.

²⁷ Колесникова И. *цит. дело*, 2004.

²⁸ Види кај Белозерцев Е., Бондаревская Е., Борытко Н. и Щуркова Н.

духовен развој на човекот кои што се одразени во светоотечката и агиографската литература. Затоа *духовното образование се однесува* не само на сферата на наиндивидуалното (вредностите, културата), но исто така и *на индивидуалното човечко постоење* кое се одразува во карактеристични и уникатни начини на духовен развој кои треба да се негуваат со соодветни и разновидни педагошки средства.

- За идентификување и развој на духовноста од големо значење е постоењето на Другиот (тоа е човекот – според научната педагогија, а Бог – според православната педагогија). Како основа за ваквата констатација служат филозофските и религиозно-православните погледи за дијалогскиот карактер на битието.²⁹ Егзистенцијалистичките филозофи исто така нагласуваат меѓусебен однос помеѓу индивидуалното битие и другите егзистенции. Човекот како духовно суштество има потреба од друг човек со цел да се разбере и да се изрази себеси. Според Сартр, „со цел да ја увиди вистина за себе, мора да премине преку Другиот.“³⁰

Оваа мисла се смета за исклучително плодотворна во православната педагогија. Многу често се користи терминот „егзистенција“, како и поимите кои произлегуваат од него, кога станува збор за човечкото битие. Така митрополитот Амфилохије (Радовић), зборува за троичниот синергизам – единството помеѓу Бог, човекот и останатиот создаден свет, па вели: „Самото постоење на човекот, фактот за неговото постоење е знак прашалник – прашалник за неговото потекло и смислата на постоењето, а со тоа и за смислата на сите битија со кои тој стапува во меѓусебен однос и со кои општи суштински и битијно (егзистенцијално)... Како битие кое постои во свесен и личен однос кон своето внатрешно битијно јадро и кон другите (без разлика дали е тоа друг човек, овој свет или трансценденталниот свет), човекот егзистенцијално има потреба од вечноста на човековата личност и динамичната разновидност на битијата кои се идентични со него според својата природа.“³¹ Сепак, претставниците на егзистенцијализмот акцентот го ставаат на процесот на интеракција на човекот со сопствената уникатност, за да се открие себеси како неповторливо суштество.

И покрај фактот дека во православнието овие ставови имаат специфични теолошки основи, самиот заклучок за онтолошката природа на дијалогот, постојано е присутна во делата на теолозите и претставниците на религиозно-филозофската мисла кои се потпираат на духовното искуство на православните светители. Од оваа гледна точка, духовното образование може да се разгледува како заедничко битисување на педагогот и ученикот. Тоа не е интеракција во рамките на одделни воспитно-образовни активности, туку интеракција по повод настаните кои го исполнуваат духовното образование на субјектот. Таквата интеракција е можна само преку дијалог. Затоа, како *важна карактеристика на духовното образование се јавува нејзиниот дијалогски карактер*. Притоа, дијалогот не се сфаќа како изолирано педагошко средство, ниту како синоним за разговор, туку како начин за разбирање на сопствениот духовен свет, на другиот човек и културата.

---

²⁹ Бахтин М., Библер В., Гадамер Х., Лотман Ј., Хајдегер М. и др.

³⁰ Sartre J.P. *Being and Nothingness*, Paperback, 2003, 354.

³¹ Радовић, митрополит Амфилохије. *Основи православног васпитања*, „Новограф“, Врњачка Бања, 2000, 4-5.

Во зачувувањето на човековата длабока сушност и при самореализацијата како духовно суштество, важна улога игра самопознанието (себеразбирањето).³² Оваа идеја се јавува како една од важните во егзистенцијалистичката психологија и се смета за неопходен услов за духовно совршенство и „распоредување“ на индивидуалната духовност. Бидејќи целосната и адекватна самореализација е возможна само врз основа на самопознавањето и саморазбирањето, една од важните задачи на образованието е будење на интерес кај човекот за себе, за својот внатрешен свет, притоа, најпрво треба да се научат учениците да се фокусираат на себеси и на своите чувства.

Покрај тоа, себеразбирањето е неопходен услов за разбирање на Другиот како духовно суштество, осознавање на човекот како индивидуалност и она што го обединува со другите луѓе. Дијалогскиот карактер на духовното образование е можно не само преку разбирање на Другиот, но првенствено се должи на себеразбирањето. Образованието, пред сè, е претставено како самообразование, како активност на човекот за зачувување и реализација на неговата духовна природа. Оттука, *духовното образование претставува помош на ученикот во разбирањето и изразувањето на неговата длабока духовна сушност.*

- Духовноста истовремено е рационална и ирационална, како резултат на нејзиното потполно познавање со помош на логичките средства, нејзиното рефлектирање во класиката и недвосмисленото дефинирање на невозможното. Оваа мисла постојано е нагласувана во делата на религиозните филозофи. Во теологијата на Источната Црква, таа нашла одраз во учењето за апофатичките (негативни) начини за разбирање на духовата реалност. Духовноста и сè што е со неа поврзано се постигнува не само на рационално, туку и на ирационално ниво со посредство на емоционалната перцепција, доживувањето, емпатијата и разбирањето. Емоционалното искуство лежи во основата на духовното образование и се истакнува по важност од страна на многу автори. Вредностите добиваат значење само тогаш кога ќе станат смисловни, кога „живеат“ во човековите мисли, емоции, искуство, намери и односи.³³ „Без емоционално-вредносните односи не е можна внатрешната врска помеѓу човекот и светот. Имено, преку емоциите се јавува преработката на вредностите во смисловни активности во животот на човекот. Затоа, емоциите се канал по кој педагогот може да проникне во смисловната сфера на ученикот.“³⁴ Тоа овозможува да се фокусираме на *емоционалната страна на духовното образование.*

- Принципот на антиномија дијалогски овозможува да се претстави феноменот на духовното образование како хармонична целина, а не само како механичко соединување на спротивните по содржина структурни елементи. Од таа позиција, процесот на духовно образование претставува насока на достигнување на определено ниво од целината и хармонија на секој степен од духовниот развој на човекот. *Разбирањето на духовното образование како целосен феномен* се должи на перцепцијата на човекот како холистичко суштество во единство на неговите психофизички, социјални и духовни

---

³² Заедно со терминот „самопознание“ во филозофската и психолошко-педагошката литература широко се употребува и терминот „себеразбирање“. Ако првиот термин е фокусиран на процесот на разбирање на својот внатрешен свет, вториот термин е резултат на таквото разбирање. Со такво значење термините се употребени и во оваа студија.

³³ Каган М., Леонтьев А., Франкл В.

³⁴ Борытко Н. цит. дело, 2000, 126.

карактеристики (христијанска педагогија, егзистенцијална психологија, хуманитарна педагогија).

При анализа на теолошката, религиозно-филозофската, агиографската и православно-педагошката литература пронајдени се и карактеристиките кои се специфични за разбирањето на духовното образование во православно-педагошката педагогија. Можноста за нивно вклучување во низата на научно-педагошки знаења зависат од улогата која ја заземаат во религиозната компонента.

Една од клучните одредби на православно-педагошката педагогија е дека духовноста е антиномична по својата природа. Од гледна точка на православно-педагошката сфаќање на светот оваа двојност е одраз на антиномијата на духовниот свет кој објективно постои (свет на бестелесни сили), каде постојано се случува борбата помеѓу доброто и злото. Сепак, теолошкото објаснување на оваа одредба не го намалува значењето на нејзината содржина за научната педагогија. Идејата за двојниот карактер на духовноста е одраз на објективната двојност во светот и човекот.

Во секуларниот концепт на духовното образование, духовноста се разбира првенствено како позитивен феномен. Постојат само неколку одделни, концептуално неформирани обиди за објаснување на духовноста од гледиште на нејзината двојственост, антиномичност.³⁵ Претставниците на православно-педагошката педагогија укажуваат на опасноста од разбирање на духовноста како исклучително позитивен феномен. Дорошенко забележал: „Духовноста во нашето општество првенствено е разбрана како позитивна. Од ова атрактивно гледиште произлегува желбата пошироко ‚да се отвори вратата‘ за манифестирање на духовноста во човекот (на пример, преку намалување на ‚дозата‘ на рационализмот и каузалноста во образованието). Но, пред да се направи тоа, неопходно е да се постави прашањето: дали во духовната сфера на човекот, дури и кај детето, искуството има помалку негативни ефекти врз средината која што го опкружува и дали е насочено кон добро?“³⁶

Во научната педагогија како антиномни не се подразбираат мрачната и светлата духовност, туку контрастната разлика постои помеѓу духовното и бездуховното (недостаток на духовност). Од гледиште на основните карактеристики на духовното образование антиномијата „духовност – бездуховност“ е некоректна. Духовноста е присутна во секој човек како даденост, самата претставува својство со кое се разликува човекот од светот на живите суштества. Духовното образование е насочено кон вредносна актуализација и реализација на тоа својство во одредена насока.

Употребата на антиномијата „духовност – бездуховност“ во научната педагогија придонесува за поедноставување на претставата за духовното образование. Разбирањето на духовното образование како „негување“ на позитивните квалитети во никој случај не го исполнува просторот во целост. Така Штуркова смета дека поимот „превоспитување“ го утврдува латентниот карактер на процесите кои што се одвиваат во личноста и времетраењето до нивното конечно формирање кај педагогот и кај ученикот, пред фактот на неочекувани недоследности на општо прифатените норми и неразвиеност на одредени

---

³⁵ Види кај Власова Т. *Духовно ориентираната парадигма на воспитанието во современата отечествена педагогија*, Теоретико-методолошките проблеми на современото воспитание: Сб науч. тр. / уредници: Сергеева Н., Борытко Н., Волгоград: Перемена, 2004, 139-149.

³⁶ Дорошенко И. цит. дело, 2000, 95-96.

квалитети кај личноста кои се сметаат за потребни во современиот живот. Стремежот за поправање, прилагодување, додавање и елиминирање се појавува како професионален одговор на извршената работа... Да речеме дека ученикот е груб, мрзлив, агресивен, морално извалкан. Природно е да се претпостави дека недостојните квалитети неопходно е да се заменат со достоини: да се всели во него добрина, трудољубие и чесност. Но, ваквата претпоставка може да не доведе до „слепа улица“: ако изградената добра волја придонесе ученикот да не биде повеќе груб и агресивен; ако се всели трудољубие, мрзливоста да се искорени; а, пак, воспитувањето во чесноста ја исклучува кражбата како таква - за каков вид на „превоспитување“ може да стане збор во овој случај? Се формира достоинство кое му недостасувало на ученикот во комуникација со луѓето, а недостаток се нарекува нешто што претходно не постоело. „Превоспитувањето“ е термин од далечното педагошко минато, кога педагогот, како носител на квалитетите, го третирал ученикот како објект на влијание. Се претпоставува дека негативните квалитети треба да се „избришат“ и „потиснат“, а позитивните да се постават на местото на „избришаните“. На таков начин се негира неопходноста за фокусирање на работата за надминување на негативните појави во духовноста и спречување на причините за нивното настанување. Резултат на примената на лажните антоними „духовност – бездуховност“ е во крајна линија ниско ефективна во дејноста на духовното образование.³⁷

Заклучокот на христијанската антропологија и православната педагогија за двојниот карактер на духовноста е исклучително важен за научната педагогија. На методолошко ниво, овој заклучок ги коригира хуманистичките погледи на човекот како на суштество кое има само позитивен потенцијал во својот развој и не доведува до мислата дека е неопходно да се коригираат целите на образованието. Концептот на духовноста како феномен, антиномичен по својата природа, овозможува да се надмине присутната шема според која ученикот се разбира како „предмет во образованието“ и да му се придаде значење на субјект во воспитно-образовниот процес, а самото образование да се сфати како „образ(ување) на битието“ – неопходна целовитост.

Од гледиште на антиномичниот карактер на духовноста, таквите цели на образованието како на пример: „максимална самореализација на човекот“, „создавање на услови за максимално откривање на човековите способности“ во најмала мера звучат некоректно, бидејќи самореализацијата може да се врши и во насока на приближување кон позитивната „светла“ духовност, но и во насока на приближување кон негативната „мрачна“ духовност. Не секогаш духовната потрага на човекот придонесува за позитивни промени во него; затоа, за педагогот важно е да го земе предвид не само присуството или отсуството на стремежот за духовен развој кај ученикот, туку и насоката на духовната потрага. Како резултат на ваквата теорија, потребно е да се разработат оние педагошки услови кои ги минимизираат негативните потенцијали и кои обезбедуваат позитивен духовен развој на ученикот. На технолошко ниво тоа значи потреба за разработка на такви образовни технологии кои првенствено кај ученикот ќе формираат способност за разликување на доброто и злото, добрите и лошите дела, зборови и мисли; а како второ, да се обезбеди создавање на услови за позитивен духовен развој, како и за борба со манифестираната негативна духовност.

---

³⁷ Щуркова Н. цит. дело, 1997, 372-373.

На таков начин, *духовното образование може да се разбере како противречен, антиномен феномен*. Духовната сфера (како индивидуалната, така и наиндивидуалната) има и светла и темна страна што е изразено во голем број на други антиномии: „живот – смрт“, „смила – бесмисленост“, „добродетел – грев“ итн. Идејата за антиномичен карактер на духовноста е длабоко втемелена во православната педагогија и е од клучно значење во научната педагогија, каде што поимот „духовност“, по традиција е семантички „обоен“ позитивно, а со тоа се потценува (и често се игнорира) потребата за специјална педагошка помош на ученикот во надминувањето на симптомите и причините за „мрачната“ негативна духовност.

Принципиелните разлики во разбирањето на духовното образование во православната и научната педагогија се среќаваат и при православното сфаќање на образованието како спасение (сотериологија). Спасението се поврзува со „обожување“ на човекот – максимално пројавување на образот Божји во него. Имено, сотериолошкиот аспект на духовното образование предизвикува најголеми несогласувања помеѓу претставниците на православната и научната педагогија. Сепак, во православната педагогија во денешно време постои застапеност дека духовното образование е феномен создаден од повеќе степени.³⁸ Согласно на тоа, сотериологијата е „круна“ на духовното образование; таа е највисок, но не и единствен степен. На сите други степени, православната и научната педагогија може да идентификуваат концептуални позиции кои не се контрадикторни една на друга во областа на духовното образование.

Идентификуваните значајни карактеристики на духовното образование ја потврдуваат дадената хипотеза со тоа што образуваат „теорија на согласност“ помеѓу православната и научната педагогија. Тие може условно да се поделат на четири групи:

- а) карактеристики кои го одразуваат односот на човекот кон вредностите;
- б) карактеристики кои ги откриваат особините на човековото постоење (битисување) во културата;
- в) карактеристики поврзани со индивидуалниот духовен свет на човекот и
- г) карактеристики кои го определуваат односот на човекот кон Другиот.

Наведените групи на карактеристики дозволуваат да се издвојат следниве **цели на духовното образование**, кои претставуваат цели – идеали (а не системско-практично ориентирани, инструментални цели), кон кои педагогот и ученикот се ориентираат при нивната заедничка активност. Според Бондаревскаја, човекот може да се смета за голема вредност, но не и за цел на образованието: цел на образованието претставува нешто надворешно во однос на човекот. Сепак, за разлика од традиционалната педагошка парадигма, каде што целите се поставени од страна на државата, во хуманитарната образовна парадигма, како и во православната педагогија, целите на духовното образование се пронаоѓаат во сферата на вредностите. Самото образование се разбира како феномен кој не е фокусиран на човекот, на неговото себство, но сугерира вклучување на човекот во контекстот постоење.³⁹

Со оглед на фактот дека суштината на духовното образование претставува потрага по смислата на човековиот живот, треба да се организира дејноста на духовното

³⁸ Според Зеньковски В. *Основы христианской философии*, М.: Канон, 1997.

³⁹ Бондаревская Е. *Педагогика: личность в гуманитарных теориях и системах воспитания*, Ростов н/Д.: ГУ „Учитель“, 1999, 238.

образование како дејност за идентификување на смислата присутна во артефактите на културата, доколку „културологијата не претставува само разговор за предметот на сликата, туку пред сè, разговор за човечките светови.“⁴⁰

Духовниот свет на човекот првенствено претставува саморазбирање, а потоа и разбирање на своето место во светот. Од ова гледиште, цел на духовното образование може да биде идентификација на нови смисли кои се присутни во новите или првичните случувања, но со нови квалитети (на пример, премин од позицијата на пасивен носител на културните норми, кон позиција на активен носител на таквите норми).

Духовното образование е сфатено како феномен кој ја открива смислата на човековиот живот, а смислата на човековото постоење, согласно со филозофските, психолошките и педагошките истражувања треба да се пронајде во светот на вредностите. Вредностите, пак, дејствуваат како системски елементи во структурата на целите на духовното образование. Водечката смисла на човековото постоење се наоѓа во разбирањето на човековите апсолутни вредности и нивната непроменлива природа која е адекватна на непроменливиот карактер на духовноста како даденост – нешто што е „човечко во човекот“.

Идентификуваните значајни карактеристики и целите на ориентација во духовното образование служат како основа за иницирање и последователно продлабочување на дијалогот помеѓу претставниците на православната и научната педагогија. Поради антиномичната карактеристика на духовното образование, потребно е да се надминат стереотипите во образовниот систем за духовната сфера на човекот како исклучително позитивна во квалитативна смисла.

Апстракт

Духовното образование може да се разгледува како феномен кој ја определува смислата на животот на човекот во светот и ја открива и реализира човековата суштност. Методолошкиот инструментариум за истражување на духовното образование е застапен во концептуалните ставови на феноменолошкиот пристап, херменевтиката и егзистенцијализмот кои можат да бидат поврзани со теолошкиот пристап, а исто така и со принципот антиномичност - дијалогичност.

Духовното образование како феномен, како појава и како дејност се проучува и во контекст на хуманитарната педагошка парадигма, каде што образованието е разбрано како „начин на живеење“, а главната цел е негувањето на „човековите квалитети“ – духовноста, што дозволува да се појави „територија на согласност“ помеѓу научната и православната педагогија во сферата на духовното образование.

Идентификуваните значајни карактеристики на духовното образование претставуваат „територија на согласност“ помеѓу научната и православната педагогија. Тие можат условно да бидат поделени во четири групи: карактеристики кои го одразуваат односот на човекот кон вредностите; карактеристики кои ги откриваат особеностите на човековото

---

⁴⁰ Кураев А. *Основы православной культуры как лекарство от экстремизма*, 2003, 17.

постоење во културата; карактеристики поврзани со индивидуалниот свет на човекот и оние кои го карактеризираат односот на човекот кон Другиот.

Заедно со значајните карактеристики на духовното образование постојат и карактеристики кои се специфични за разбирањето на духовното образование во православната педагогија. Можноста за нивно вклучување кон научно-педагошките знаења зависи од улогата која ја имаат во нивната религиозна компонента. Од оваа гледна точка, православната педагогија го разбира духовното образование како пат за спасение на душата.

клучни зборови: образование, духовност, духовен развој, позитивна и негативна духовност, вредности.